ANTHROPOSOPHIE

MAANDBLAD

VOOR SOCIALE, PAEDAGOGISCHE
EN GEESTESWETENSCHAPPELIJKE
VRAAGSTUKKEN

INHOUD.

2de JAARGANG Nº 2 FEBRUARI-NUMMER 1923

UITGEGEVEN ADMINISTRATIE 45 PARKSTRAAT — UTRECHT

HET GOETHEANUM GEDURENDE DE TIEN JAREN VAN ZIJN BESTAAN [1]).

DOOR RUDOLF STEINER.

Thans bedekken de resten van het in de asch gelegde Goetheanum den heuvel van Dornach. Tot den opbouw is men overgegaan op initiatief van de medeleden der antroposophische Vereeniging. — Anthroposophie is de naam, dien ik gebruikte, toen ik 20 jaren geleden te Berlijn een voordrachtcyclus hield over een wereldbeschouwing, die naar mijne meening de rechtstreeksche voortzetting is van Goethe's aanschouwingswijze.

Dezen naam koos ik in herinnering aan een, voor enkele tientallen van jaren verschenen boek van Herbartiaan Robert Zimmermann „Umriss einer Anthroposophie". De inhoud van dit boek heeft zeker niets gemeen met datgene, wat ik onder den naam Anthroposophie voordroeg. Het was gewijzigde Herbartsche Philosophie in den meest abstrakten vorm. Ik wilde met dat woord eenvoudig weergeven een wereldbeschouwing, die den mensch door het gebruik zijner geestelijke waarnemingsorganen evenzoogoed brengt tot de kennis eene geestelijke wereldinhoud, als de natuurwetenschappen hem brengen kunnen tot de kennis van een stoffelijke wereld. Ik had geen 1½ jaar voor het houden van bovengenoemde voordrachtscyclus op uitnoodiging van den graaf en de gravin Brockdorff in de toenmaals in Berlijn bestaande theosophische bibliotheek reeds over een ander gebied dezer anthroposophische wereldbeschouwing een voordracht gehouden, welks inhoud in het openbaar verschenen is in mijn boek „Die Mystik im Aufgange des neuzeitlichen Geistesleben". Als gevolg van d e z e voordrachten werd mij eenigen tijd later aangeboden tot de theosophische vereeni-

---

[1]) Vertaald uit het Goetheanum door D. J. v. B.

ging te willen toetreden. Ik nam dit aanbod aan met de bedoeling nimmer iets anders te zullen verkondigen, dan datgene, wat zich aan mij als Anthroposophische wereldbeschouwing had geopenbaard. Ook ging ik uit van het standpunt mijn voordrachten te zullen houden voor een ieder, die mij wilde hooren, ongeacht den partijnaam, waaronder deze en gene zich had geschaard, óf dat men zonder vooropgezette meening naar mijn voordrachten zou komen luisteren.

Tegelijkertijd met de uitnoodiging aan mij om tot de Theosophische Vereeniging toe te treden gebeurde het, dat een aantal medeleden van deze vereeniging een Duitsche afdeeling oprichtten. Mij werd aangeboden daarin de taak van algemeen secretaris op me te willen nemen. Niettegenstaande ernstige bezwaren, werd ik hét. Dit veranderde echter niets aan mijn voornemen de anthroposophische wereldbeschouwing de wereld te verkondigen. Wat ikzelf theosophie noem, heb ik klaar neergelegd in mijn boek „Theosophie", welk ik kort daarna schreef. Deze Theosophie geeft een bijzonder gebied der Anthroposophie weer.

In denzelfden tijd, dat de leden der Theosophie Vereeniging de Duitsche afdeeling door redevoeringen van Annie Besant in Berlijn inleidden, hield ik de voordrachtscyclus over Anthroposophie.

Ik werd nu vaak uitgenoodigd voordrachten te houden voor leden van de Theosophische Vereeniging. Doch van den aanvang af mijner werkzaamheden begon toen reeds oppositie tegen mij uit dien kring der theosophische vereeniging, die op dogmatische wijze zich aan de leerstellingen van eenige oudere leiders dezer vereeniging vasthielden. Deze ledenkring, welke de anthroposophische wereldbeschouwing meer toegedaan waren, scheidde zich steeds meer af als een zelfstandige groep. Deze werd in 1913 door die leiders der theosophische vereeniging uitgesloten uit deze vereeniging, nadat ik eenige gevolgtrekkingen, welke uit de leer dezer leiders gemaakt en de wereld voorgelegd werden, als absurd aangeduid had en ik verklaarde, met dergelijke absurditeiten niets te maken te willen hebben.

Onder den invloed van deze gebeurtenissen werd in 1922 de Anthroposophische vereeniging opgericht. Met behulp van die personen welke de leiding in deze vereeniging hadden, kon ik reeds te voren aan de werkzaamheden dezer voordrachten de opvoering der „Mysteriën" toevoegen. Reeds in 1907 voerden de Anthroposopische onderlegde medeleden ter gelegenheid van het theosophische congres, Schurés opnieuw gedichte eleussche Mysteriën op. Hierop volgde eveneens in München de voorstelling van de „Kinderen van Lucifer" van denzelfden schrijver. Dit voerde daarheen, dat in de volgende jaren, 1910—1913 mijn eigen, vier geheel moderne mysteriedramas — ook in München — voor de leden der Anthroposophischen kring werden opgevoerd.

Deze uitbreiding der Anthroposophische werkzaamheden op het gebied der kunst vloeide voort uit het wezen der Anthroposophie. Vaak is in dit tijdschrift op de grondslagen daarvan gewezen.

Intusschen had zich, de, tot de Anthroposopische vereeniging, ontwikkelde kring, zoo zeer uitgebreid, dat de leidende persoonlijkheden in deze vereeniging er toe konden overgaan, een eigen vereenigingsgebouw op te richten. Als vereenigingsoord werd München uitgekozen, waar zich de meeste dragers van het voornemen tot den bouw bevonden en waar toenmaals een bijzonder toewijdingsvolle werkzaamheid door hen ontwikkeld werd.

Ik zelf beschouwde mij slechts als degeen, die van deze personen de opdracht ontving tot uitvoering van den bouw. Ik geloofde, mijn krachten te moeten concentreeren op de uitbouwing van den innerlijken geestelijken arbeid der Anthroposophie en nam dankbaar het initiatief over, een eigen centrum voor dezen arbeid te scheppen.

Toen het zoover was, dat het initiatief zijn verwezenlijking naderde was de artistieke uitvoering voor mij een zaak van innerlijken geestelijken arbeid geworden. Ik moest met mijn gansche wezen mij aan deze taak wijden. Ik bracht naar voren, dat uit dezelfde grondslagen, waaruit de gedachten der

Anthroposophie zich ontwikkelen, ook de kunstvormen van het gebouw hun ontstaan moeten hebben, wanneer de bouw werkelijk een omlijsting zou zijn van de Anthroposophische wereldbeschouwing. — Dat dit niet op de wijze kon geschieden van een dorre allegorische uitbeelding der bouwvormen of een door gedachten verziekelijkt symbolisme, lag in het wezen der Anthroposophie, dat naar mijn overtuiging juist tot werkelijke kunst voert.

De gedachte, de bouw in München uit te voeren, kon geen verwezenlijking vinden, aangezien toonaangevende kunstkringen aldaar hunne tegenwerpingen maakten tegen de bouwvormen. Of deze bezwaren later overwonnen zouden zijn, behoeft niet besproken te worden. De dragers van het bouwplan wilden deze vertraging niet en namen daarom dankbaar het geschenk aan van Dr. Emil Grossheintz, dat bestond in een reeds tevoren door hem verworven bouwgrond op den Dornacher heuvel.

Zoo kon in 1913 de eerste steen tot den bouw gelegd en tegelijk met den arbeid begonnen worden.

Zij, die het initiatief tot den opbouw genomen hadden, hebben, naar een figuur uit mijn mysteriedramas, die Johannes Thomasius heet, de bouw „Johannesbouw" genoemd. Ik heb in den loop der jaren, waarin gebouwd werd, dikwijls uitgesproken, dat ik in den opbouw der Anthroposophische wereldbeschouwing, vele jaren geleden reeds ben uitgegaan van de bestudeering der voorstellingswijze van Goethe en dat voor mij het gebouw, dat de drager zijn zou van Goethes wereldbeschouwing een „Goetheanum" is. Daarop afgaande hebben voornamelijk niet Duitsche leden der Anthroposophische vereeniging het besluit genomen, voortaan het gebouw den naam „Goetheanum" te geven.

Daar de Anthroposophie in den tijd, waarin met den bouw begonnen werd, reeds op verschillend gebied wetenschappelijk gevormde en werkende leden gevonden had en daarom te voorzien was, dat geesteswetenschappelijke methoden in de speciale wetenschappelijke gebieden zouden kunnen worden toegepast, kon ik het voorstel doen, aan den naam van het ge-

bouw de betiteling toe te voegen: „Vrije Hoogeschool voor Geesteswetenschap".

Aan dit gebouw werd nu sedert bijna 10 jaren door vrienden der Anthroposophie gewerkt. Zwaar te brengen offers van materiëlen aard kwamen van alle zijde: kunstenaars, technici, wetenschappelijke menschen werkten in de grootste toewijding mede.

Wie in antroposophische kringen de mogelijkheid had, aan het werk te arbeiden, deed het. De moeilijkste werken werden met de grootste bereidwilligheid ondernomen. De geest der anthroposophische wereldbeschouwing werkte uit geestdriftige harten aan het Goetheanum. De gewone werklieden, die bij den bouw betrokken waren en die de Anthroposophie eerst op zijn minst genomen onverschillig tegenover stonden, zijn tot mijn groote vreugde sedert 1922 wel voor het meerendeel tot de overtuiging gekomen, dat de valsche onderstellingen, die over de Anthroposophie in zoo wijde kringen verspreid worden, ongegrond zijn.

Mijn gedachten en die mijner medewerkers waren op de voortzetting van ons werk gericht. Wij hadden voor einde December en begin Januari een natuurwetenschappelijken kursus uitgeschreven. Vrienden van de Antroposophische beweging uit vele landen waren tegenwoordig. Aan de overige kunstwerkzaamheden was sedert jaren ook toegevoegd een arbeidsgebied voor eurythmie en declamatie, onder leiding van Mevrouw Marie Steiner, die bij heel vele werkzaamheden op verschillend gebied ook dit zich tot taak had gesteld. Op oudejaarsavond hadden wij van 5 tot 7 uur een Eurythmie-voorstelling. Om 8 uur begon mijn voordracht die om half tien eindigde.

Ik sprak over de te samenhang van den mensch met de verschijnselen der jaargetijden van Anthroposophische zijde bezien. Korten tijd daarna stond het Goetheanum in vlammen; op nieuwjaarsmorgen 1923 was het tot aan den betonnen onderbouw neergebrand.

II.

Toen het mij vergund werd den eersten cursus te openen, die in September en October 1920 in het Goetheanum werd, gehou-

den leek het mij in de eerste plaats noodig, de aandacht te vestigen op het feit, dat in de Anthroposophie geesteswetenschappelijke kennis, met kunstvolle vormgeving en religieuze innelijkheid hun oorsprong vonden in een en den zelfden bron. In de openingsrede sprak ik in het kort daarover en in voordrachten „over de bouwgedachte in Dornach" wilde ik aantoonen, hoe dezelfde geestelijke oorsprong, die aan de kunst van het Goetheanum ten grondslag ligt, zich eveneens in de ideeën der Anthroposophische kennis openbaren wil.

In dit opzicht is de poging, die met 't Goetheanum ondernomen werd, door velen miskend. Men sprak er over, dat hierin symboliek gewerkt werd. Mij kwam het voor, dat diegenen, die zoo spraken het Goetheanum weliswaar bezocht hebben, maar het niet werkelijk a a n g e z i e n hebben. Ze dachten: hier wordt een bepaalde wereldbeschouwing aanschouwelijk voorgesteld. De menschen, die deze wereldbeschouwing geven, willen met de bouwvormen en de vorige kunstvormen, welke zij aan het bouwwerk van binnen en van buiten aanbrengen, een zinnebeeldige uitdrukking geven aan hun leer. — Met dit vooropgesteld Dogma bezocht men vaak het Goetheanum en vond zijn meening-bevestigd, omdat men het niet werkelijk aanschouwde, en omdat men ook de Anthroposophie zoo beoordeelde, als was ze niet anders dan een verstandelijke wetenschap. En met verstandelijke wetenschappelijke kennis zal men het, wanneer men zich in de kunst wil uitdrukken tot niet veel meer brengen dan tot symboliek of allegorie.

In de bouwkunst van het Goetheanum echter werden geen abstracte ideeën belichaamd. De uitbeelding der ideeën werd volkomen vergeten, toen uit het kunstgevoel de beeldende vormen, uit de kunstvisie de eene lijn na de andere, het eene vlak na het andere te voorschijn werd gebracht; toen in kleuren op den wand werd geschilderd, wat ook direkt in kleuren aanschouwd was.

Wanneer ik van tijd tot tijd het Goetheanum persoonlijk aan bezoekers toonen kon, sprak ik uit, dat mij al het „verklaren" der vormen en afbeeldingen eigenlijk niet sympathiek is, omdat kunst niet door middel van gedachten nader gebracht kan

worden, maar alleen door het direkte aanschouwen en doorvoelen spreken zal.

Kunst, die op denzelfden bodem ontstaat, als de ideeëninhoud der ware Anthroposophie, kan werkelijke kunst worden. Want de zielekrachten, die deze ideeëninhoud scheppen, dringen in de geestelijke gebieden door, waaruit ook de scheppingskracht der kunst kan geboren worden. De gedachten, die men zich door middel van de Anthroposophie heeft eigen gemaakt; staan geheel op zichzelf. Men gevoelt niet de minste behoefte het in een halfkunst weer symbolisch uit te drukken. Daarentegen komt men door het beleven van de werkelijkheid, welke de Anthroposophie onthult, tot de behoefte, artistiek in vormen en kleuren te leven. En deze kleuren, deze vormen leven weer voor zich. Zij geven geen ideeën weer. Even zoo weinig of even zooveel, als een lelie of een leeuw een idee weergeeft.

Omdat dit met het wezen van het anthroposophische leven samenhangt; zal hij, die zich van zijn oogen en niet van zijn dogmatisch verstand bij het bezoek te Dornach heeft bediend, geen symbolen of allegorieën, maar werkelijke artistieke pogingen hebben gevonden.

Maar één ding moest ik steeds weer herhalen in den tijd, dat ik over de bouwgedachten van het Goetheanum sprak. — Toen tot de uitvoering van het bouwwerk werd overgegaan, kon men zich niet wenden tot den een of anderen kunstenaar om in antieken Renaissance of Gothischen stijl een passend gebouw voor de Anthroposophie te ontwerpen. —

Was de Anthroposophie alleen maar wetenschap hield het slechts ideeën in, dan had het zoo kunnen gebeuren. — Maar Anthroposophie is leven is het begrijpen van het almenschelijke en van de wereld in en door den mensch.

Aan initiatief tot den opbouw van het Goetheanum, dat door de vrienden van deze wereldbeschouwing werd genomen, kon in werkelijkheid slechts dàn uitvoering worden gegeven, wanneer dit gebouw tot in alle onderdeelen uit denzelfden levenden geest ontsproot, waarin de Anthroposophie zelf zijn oorsprong vindt.

Ik heb dikwijls een beeld gebruikt: men beschouwe een noot

en haar schaal. De schaal is stellig geen symbool van de noot. Maar ze is uit dezelfde wetmatigheid gevormd als de noot. Zoo kan de bouw slechts zijn, het omhulsel dat op kunstvolle wijze in zijn vorm en uitbeelding de geestelijke impuls openbaart, die ook leeft in het woord, wanneer Anthroposophie zich uitspreekt in ideeën.

Op deze wijze is iedere kunststijl geboren uit een geestelijke sfeer, die zich ook geopenbaard heeft in een wereldbeschouwing, als drager der levende ideeën.

En als reine kunst is voor het Goetheanum een bouwstof ontstaan, die van de symetrie, herhaling enz. moest overgaan tot dat, wat in de vormen van het organische leven ademt. De toeschouwersruimte bijv. had aan beide zijden zeven zuilen. Twee aan twee, de eene links, de andere rechts, hadden ze gelijk gebeeldhouwde kapiteelen. Daarentegen was ieder volgend kapiteel in zijn ontwikkeling de metamorphose van het vorige. Dit alles ontstond vanzelf uit het kunstgevoel en was niet het uitvloeisel van gedachtenelementen. Daardoor was het ook onmogelijk, dat een enkel type uit de motieven op de verschillende plaatsen zich herhaalde, maar iedere vorm werd op de plaats, waar men het aanbracht, geheel individueel uitgevoerd, zooals het kleinste lid van ieder levend organisme individueel gevormd is, en ook alweer zoodanig, als de noodzakelijkheid van zijn bestemming het uitwijst.

Dat er aan iederen kant zeven zuilen zijn, heeft menigeen gehouden voor een uiting van mysticisme ook dit is een dwaling.

Het is juist een natuurlijk gevolg van het kunstgevoel. Terwijl men het eene kapiteel uit het andere artistiek liet ontstaan, was men met de zevende tot een plastisch geheel gekomen, welk getal men verder niet overschrijden kon, zonder weer in het motief van het eerste te vervallen.

Nù mag men wel zeggen, zonder zich aan een illusie over te geven, dat niet alleen de boven aangehaalde vooroordeelen bij een bezoek aan het Goetheanum overheerschten. Er waren langzamerhand zeer vele menschen te vinden, die met 'n onbevangen blik esthetisch wilden aanschouwen, wat uit een onbe-

vangen gemoed is ontstaan.

Goethe spreekt uit zijn kunstenaarsschap de woorden: „Aan wie de natuur zijn openbaar geheim begint te ontsluieren, die voelt een onweerstaanbaar verlangen in zich opkomen naar haar waardigste vertolkster, de kunst" en „het schoone is een manifestatie van geheime natuurwetten, die zonder hunne verschijning eeuwig verborgen zouden zijn gebleven."

Overeenkomstig de vormen, die de menschelijke begripsinhoud in den nieuweren tijd aangenomen heeft, gelooft men het wezen der natuurdingen en van het natuurgebeuren slechts te kunnen uitdrukken, indien men met zijn denken wetten (natuurwetten) maakt.

Maar hoe zou het zijn, wanneer in den grond der zaak de natuur door middel van de kunst scheppend te werk ging? Dan zou degeen, die van het vooroordeel uitgaat, dat men slechts volgens de regels van het verstand zich kon uitdrukken tot het waarachtig wezen der natuur heelemaal niet doordringen. En zoo is het ook wanneer men op levendige wijze door de wereld der ideeën in de natuurgeheimen is ingedrongen, dan komt men tot de ontdekking: daar is nog iets, wat zich door gedachten niet laat vertolken, maar dat men slechts bereiken kan, wanneer men het ideeën vormende zielsvermogen in een artistiek schouwen omzet. Dat heeft Goethe gevoeld, toen hij de bovenaangehaalde woorden neerschreef. En uit zulke gevoelens is het Goetheanum opgebouwd. Wie de menschen, die aan anthroposofie doen, tot een secte rekent, zal licht ook de bouwvormen van het Goetheanum als symboliek van 'n secte begrip beschouwen. Maar Anthroposophie is juist het tegendeel van het sectendom. Ze streeft overal in de grootste onbevangenheid naar het rein menschelijke. De kleine koepelruimte van het Goetheanum werd zoo beschilderd, dat daarin niet van figurale ideeën werd uitgegaan, die met kleuren werden opgesmukt, maar eerst werden de kleuren doorleefd; en daaruit werd het figurale geboren.

In de overgave aan het wezen der kleuren sterkt zich het zielvolle scheppen tot het beeldende, wat de doorleefde kleuren vorderen. Hen voelt zich dan onder het schilderen in de oogen-

blikken van scheppen zoo, alsof de geheele wereld vervuld is van levend-wevende kleuren, die echter scheppend zijn, en uit zich wezensvormen baren.

Als men op deze wijze over de bedoelingen, spreken moet, waaruit het Goetheanum is ontstaan, dan voelt men de smart over het verlies, waarvoor geen woorden te vinden zijn. Want het geheele wezen van dit gebouw was gebaseerd op het a a n s c h o u w e n. De h e r i n n e r i n g is onzegbaar smartelijk. Want men herinnert zich doorleefde zielservaringen, die naar a a n s c h o u w e l ij k h e i d streven. De mogelijkheid dezer aanschouwelijkheid is echter sedert oudejaarsnacht weggenomen.

HET GOETHEANUM IN VERLEDEN EN TOEKOMST.

DOOR D. J. VAN BEMMELEN.

Wie in de anthroposophie is doorgedrongen en zijn dagelijksch doen met de kennis doordringt, die een wetenschap van het bovenzinnelijke geven kan, weet reeds spoedig, dat hij een ander gezichtspunt ten opzichte van de tijdsgebeurtenissen ingenomen heeft. Ook al heeft hij nog niet het besluit genomen den weg te betreden der direkte scholing voor de geestelijke waarnemingsorganen, waarmee hij evenzoo in een bovenzinnelijke wereld schouwen kan, als met de stoffelijke waarneminsorganen in de zinnelijke wereld, zoo zal hem de ernstige studie der litteratuur reeds een ander orgaan gevormd hebben voor het inzicht in de geestelijke realiteiten der dingen.

In het loutere verschijningsbeeld der wereld hebben we nog niet de levende werkelijkheid gevat. In de zintuigelijke verschijning kunnen we slechts dát begrijpen, wat het afstervende in de natuur is. Hebben we slechts dit afstervingsbeeld in onze voorstelling opgenomen, dan kunnen we alleen maar tot abstrakte gedachten komen.

Dit afstervingsbeeld is de gondslag, geworden van de tegenwoordige wetenschap. Een geschiedschrijver, die volgens de opvattingen der huidige wetenschap de gebeurtenissen uit het verleden zou trachten te beschrijven, zal nooit de waarheid van het volle leven treffen, doch alleen dat, wat uit het verleden als bleek abstrakt beeld overgebleven is: de aaneengeregen gebeurtenissen zonder geestelijken inhoud.

In tijden, waarin de menschen nog instinctieve gaven hadden, om de deelname der geestelijke wezens aan het gebeuren op aarde waar te nemen, was het even reaal een Goden of Heldenmythe te dichten, als in onzen tijd de beschrijving der uiterlijke

gebeurtenissen voor het eenig reale aangezien wordt.

Maar juist in dezen tijd is het weer mogelijk geworden, zich waarnemingsorganen te ontwikkelen voor het bovenzinnelijke; want was het den mensch in ouden tijden niet mogelijk zelfstandig te denken, aangezien hij zich met zijn gansche wezen verbonden voelde met de wereld zijner goden, zoo heeft ons de moderne wetenschap het zelfstandige denken geleerd, ons het onafhankelijke zelfbewustzijn gegeven. In zichzelf, in zijn individualiteit, die van leven tot leven zich ontwikkelt, zal de mensch voortaan de goddelijke wereld weer moeten vinden. Dán zal een toekomstig Geschiedschrijver de levende werkelijkheid kunnen schrijven, wanneer hij zich een bewustzijn verworven heeft van het geestelijke leven, dat zich buiten de grenzen van geboorte en dood uitstrekt en altijd aan de aardontwikkeling deelneemt.

Zulk een toekomstige geschiedenis zal eerst het gebeuren in Dornach van het juiste standpunt kunnen belichten. Eerst dan zal de menschheid gelooven aan de waarde van den immensen strijd, die hier door een mensch gestreden is geworden, die niet voor zich de vruchten verlangt, die onafgebroken doorwerkt aan zijn levensopgave, ook al werd het werk van 10 jaren ingespannen en liefdevolle toewijding, van waarachtig streven in éénen nacht vernietigd.

Alleen diegenen, die reeds een ander inzicht hebben in den geestelijke werkelijkheid der dingen, kunnen een weinig begrijpen den omvang der gebeurtenissen te Dornach. Zij hebben kunnen beleven, dat hier iets gebeurde, wat niet slechts beteekenis heeft voor één menschenleven, voor één volk, maar voor de ware ontwikkeling der menschheid in de toekomst.

Het was een waarlijk geestelijk geschenk, dat we ontvangen hebben in het Dornacher bouwwerk. In dit bouwwerk kon zich éénmaal physiek belichamen, wat door Anthroposophie aan kennis der geestelijke wereld, noodzakelijk voor onzen tijd, moest worden gegeven. In onzen tijd is het noodzakelijk geworden, voor den mensch die kennis der geestelijke wereld, die hij sinds vele eeuwen verloren heeft weer in zich op te nemen.

Daardoor wendt hij zich tot een levende wereld. De natuurwetenschap heeft hem slechts het afgestorven deel van die levende wereld kunnen geven: het feitenmateriaal, dat de wetenschap verzamelde, geeft evenmin het ware leven, als in het doode lichaam van een mensch de volle levende mensch begrepen kan worden.

Een kennis van het leven wil Anthroposophie geven, die het feitenmateriaal der wetenschap aanvult. Doch het wilde ook een levend kunstwerk scheppen, opdat de geestelijke kennis der wereld als levend lichaam aanschouwd en doorleefd zou kunnen worden.

Wie hier zeggen wil, dat het Goetheanum niets anders is, dan een allegorische uitbeelding of symbolische voorstelling van abstracte gedachten, — zooals dat gewoonlijk geschiedt, wanneer een wereldbeschouwing in een kunstwerk zijn uitdrukking vinden wil, — heeft niet den waren zin begrepen.

Iemand, die slechts de nuttigheidsbouw of de variaties van oude kunstvormen erkent, zal niet ónbevoorbeeld voor dit bouwwerk gestaan hebben.

Het Goetheanum was als een kunstwerk des levens, tot in de kleinste details consequent doorgevoerd. Als zoodanig stond het eenzaam, als symbool des levens in eenen tijd, waarin de afstervingskultuur haar hoogtepunt had bereikt.

In den Egyptischen tijd had de mensch nog een doodenkultus en de kunst stond in het teeken daarvan. Hij bouwde uit massale steenen zijn bouwwerken op, en drukte daarmee de aard zwaarte, het skeletachtige uit, doch daarbij had hij nog een levende kennis der geestelijke werelden bewaard. Hij voelde zich verbonden met het geestelijke deel in den mensch, dat in bovenzinnelijke werelden voortleefde en bewaarde het doode lichaam in het kunstvolle gedenkteeken.

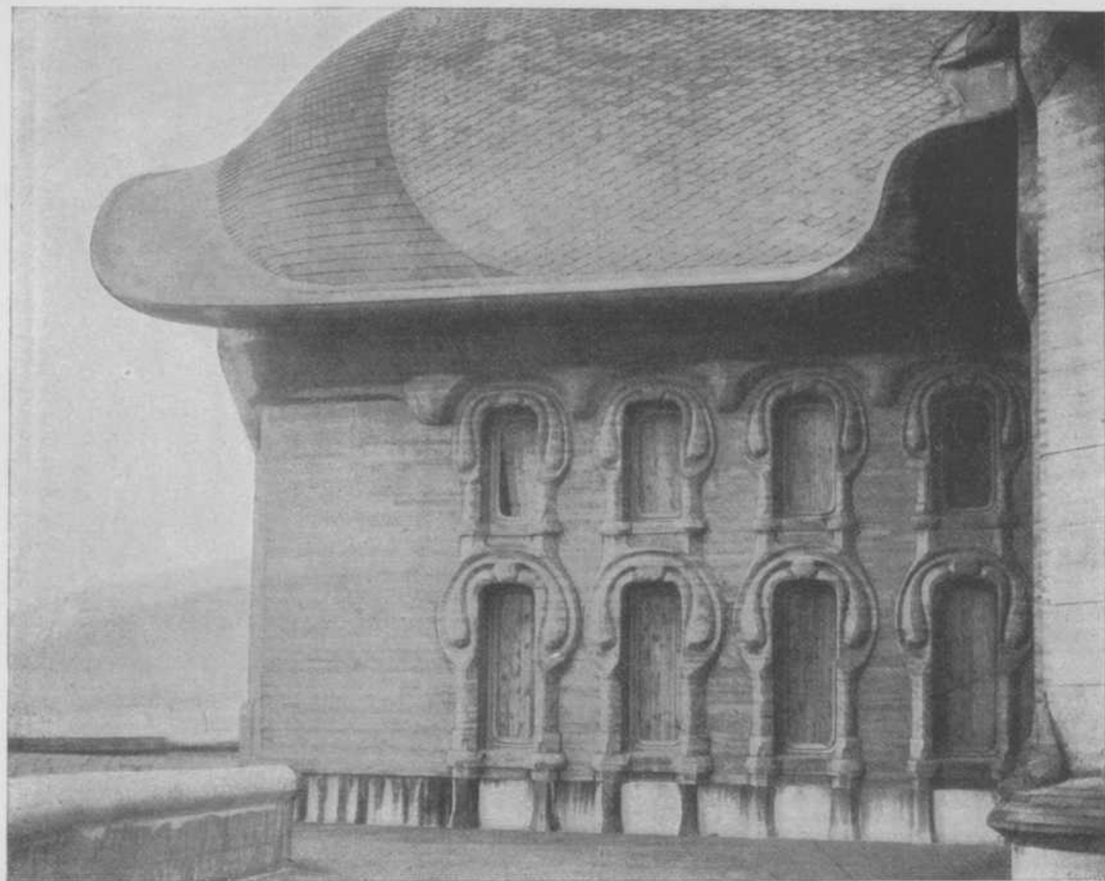
In den Griekschen tijd was nog de tempel in zijn ruimtevulling de kunstvolle uitdrukking der zwaartekracht. De Gotische dom is als een handenvouwen, een smeeken om verlossing uit de stoffelijke aardenzwaarte, een verlangen naar de absoluten geestelijke bouwkunst.

De menschen hadden hun levende spiritueele kennis verloren, en daarvoor een reusachtig uitgebreide kennis der physike verschijningswereld in de plaats gesteld. Men heeft het leven geatomiseerd. Zal men nu niet in eenzijdigheid vervallen, zal men zich weer tot het geestelijke leven wenden, dan moet ook een kunst als uitdrukking van het geestelijke leven een aanvang nemen.

Het Goetheanum wilde de aanvang van zoo'n nieuwe kunst zijn. Het eigenlijke gebouw was van hout opgetrokken, het meest levende materiaal. Het is een kostbaar materiaal in eenen tijd van ijzer en steen. Het was de vraag, hoe lang de menschheid reeds waard was zoo'n toekomstbouw met zorgvuldigen eerbied te bewaren. Als een smaad zal het eens ondervonden worden, dat het slechts 10 jaren onder ons kon zijn.

Beschouwen we hier nog in het kort hoe het Goetheanum in zijn kunstgestalte een uitdrukking des levens was. Een uitvoerige beschrijving vindt men in Uehli's: „Rudolf Steiner als kunstenaar," dat in het Hollandsch vertaald is.

Steeds werd in de rondleiding door het Goetheanum daarop gewezen, dat in dit bouwwerk de metamorphose gedachte van Goethe in een kunstvorm zijn uitdrukking gevonden had. Er werd daarop gewezen hoe werkelijk de vormen van het kunstwerk zich ontwikkelden uit een oermotief, evenals een plant zich ontwikkelt naar zijn geestelijk oerbeeld. In deze oerplant ligt besloten het motief des levens. Wie deze oerplant in de vegetabiele wereld vervolgen wil, moet zich een levende aanschouwing hebben eigen gemaakt; eene imaginatieve beschouwingswijze. Met het zintuigelijke waarnemen is het alleen mogelijk één enkele verschijningsvorm te beschouwen. Beschouwt men de enkele deelen van een plant: stengel, blad, bloem en vrucht dan heeft men nog niet het wordende leven in de plant begrepen. Evenmin zal men het wordingsprinciep begrijpen, wanneer men het chemisch in verschillende stoffen ontleedt. — Zich zelf te kunnen verplaatsen in de voortdurend bewegende veranderingen, die een plant als levend wezen ontvouwt, voert tot het aanschouwen van het levende oerbeeld. Al naar zijn plaats

en bestemming kan het oermotief een anderen vorm aannemen.

Hetzelfde kon men vinden in den stijl van het Goetheanum, alleen met dit verschil, dat hier het motief des levens zelve in een kunstvorm openbaar werd. Men kon hier vervolgen hoe de vormen uit het oermotief zich ontwikkelden, uit het eenvoudige tot het gekompliceerde, om eindelijk tot een hooger plan tot het eenvoudige terug te keeren, zich het gegeven materiaal aanpassend, in architektuur, plastiek en schilderkunst zelf kon men zich denken als zulk een motief en zelf kon men aan zich voelen de kracht der metamorphose. Niet als allegorie, niet als symbolische abstractie moet men de vormen doorleven, zelf moet men motief des levens geworden zijn. Al diegenen, die het Goetheanum aanschouwd hebben, mogen in zich nagaan in hoeverre ze dat ontwikkeld hebben. Zij die dat werkelijk bewust of onbewust in zich hebben ontplooid, zullen zich rijker gevoeld hebben. Zij zullen niet in woorden, maar in een rein schoonheidsbeleven de geheimen van een makrokosmische en een mikrokosmische wereld hebben doorvoeld. Zij zullen dankbaar zijn eenmaal in de gelegenheid te zijn geweest in een levend kunstwerk dit te hebben mogen doorleven.

In den tijd van Kerstmis tot Driekoningen werd in het Goetheanum een natuurwetenschappelijke kursus gehouden, waardoor vele vrienden der Anthroposophische beweging zich daar verzamelden. In dezen cursus hield Dr. Steiner een reeks van 9 voordrachten over de geschiedenis der natuurwetenschap. Bovendien werden door de verscheidene medewerkers resultaten van hun wetenschappelijke arbeid in de anthroposophische „Forschungsinstituten" en Klinieken meegedeeld. In zijn reeks voordrachten stelde Dr. Steiner in klare beelden de toehoorders voor oogen, hoe in den loop der eeuwen men van een levende wetenschap, die men nog met zijn geheele mensch-zijn geestelijk doorleefde, gekomen is tot een wetenschap, die men van zich gescheiden heeft en buiten zich als waarnemings-object is gaan beschouwen.

De moderne physiek bijv. rekent naar het meetbare der beweging. Niet de snelheid zelf van een bewegend lichaam be-

leeft men, doch de eindtoestand van een levend proces. Dit is hetzelfde, als zouden we verwachten de levende mensch te kennen bij de beschouwing van het doode lichaam. Wanneer we echter erkennen, dat we een dood lichaam voor ons hebben, zullen we begrijpen dat het eens levend was.

Om het leven weder te begrijpen moet men aanvang en eindtoestand in den mensch zelf geestelijk schouwen. De eindtoestand houdt het verleden in zich besloten. Als lichamelijke mensch kunnen we onze wordingsgeschiedenis terug vervolgen in het oerverleden der aardontwikkeling, in welke de kiem tot het physieke lichaam gelegd werd. De aanvangstoestand van het wordingsproces doorleeft men in denken, voelen en willen, waarmee men zelf de kiem voor een toekomst van nieuwe werelden vormt, waarin het verleden der aarde zich omzetten kan. Zoo vindt men, door de natuurwetenschap in den mensch tot leven te brengen, alles terug, wat in Anthroposophie aan spiritueele kennis van de wereldontwikkeling geleerd wordt.

Duidelijk kwam in de verschillende voordrachten der medewerkers uit, welken strijd zij streden om dien weg van de wetenschap tot de Anthroposophie te vinden en hoe groot nog de kloof is die den m e n s c h van zijn wetenschap scheidt.

Juist in dezen tijd, op het oogenblik, dat het oude jaar met al zijn verleden sterven gaat en een nieuw jaar hoopvol intreedt brak de vreeselijke brand uit, die het Goetheanum vernietigde.

Allen, die dezen brand meegemaakt hebben zal de herinnering bij blijven aan een buitengewone gebeurtenis, mogen ze over Anthroposophie denken wat ze willen. Een gewone brand was dit niet.

Honderden vrienden der Anthroposophie, die voor den cursus in Dornach waren, hebben al hun liefde en kracht gewijd om nog te redden wat te redden viel. In een harmonische eensgezindheid stonden allen, die streden om den weg van wetenschap tot anthroposophie te vinden, gereed om den strijd met het vuurelement tot in het uiterste aan te binden. Niemand dacht aan levensgevaar, het Goetheanum was hun teveel waard en nog mag het een wonder heeten, dat allen behouden terug kwamen.

Alles was echter tevergeefs, en met een bloedend hart moesten zij het Goetheanum aan het vuur prijs geven.

In hetzelfde moment, dat de klokken der omgevende dorpen de geboorte van een nieuw jaar inluidden, steeg uit de koepels een vuurzuil recht in de hoogte op en was het stervensuur van het Goetheanum beslist. Machteloos stonden zijn vrienden er omheen en aanschouwde het smartvolle, maar boven menschelijk schoon schouwspel. Tot het laatste moment openbaarde zich daar het kunstwerk, dat het volle leven gediend heeft, in de schoonheid van zijn wegsterven.

De schepper van dit kunstwerk stond den ganschen nacht zwijgend daarbij. Hij openbaarde zich in deze zware momenten aan alle onbevangenen in zijn grootheid en kracht. Hij liet zich door een dergelijke ramp niet terneerslaan, maar toonde zijn daadkracht. Alles moest doorgaan, zooals het programma aanduidde. Nadat ze den zwaren opruimingsarbeid hadden verricht, verzamelden de moede spelers van het driekoningsspel (het laatste der drie oudduitsche „Weihnachtsspielen" die in dezen tijd opgevoerd werden) zich voor de uitvoering. Het kostte veel overwinning de groote droevenis uit de stemming van het spel weg te houden.

Beter gelukte dit Dr. Steiner in zijn avondvoordracht: nadat hij in de meest menschelijk smartvolle woorden het verlies aanduidde en voor de jarenlange harmonischen en toewijdingsvollen arbeid zijner medewerkers bedankt had, evenzoo voor den ijver en moed der vrienden in het blusschingswerk, kwam hij tot zijn kursus thema terug en sprak weer met vaste stem.

Hij duidde in zijn voorwoord nog aan, dat de tegenstanders reeds lang voor de vernietiging van het Goetheanum geijverd hadden, omdat ze zich voorstellen, dat hiermee het hart van de beweging getroffen zou worden. Ze begrepen in hun verblinde woede niet, dat een des te grooter kracht en intensiteit de beweging nu voorwaarts brengen zal! Een geestelijke beweging is niet afhankelijk van een materieel middelpunt.

Zoo lang nog begrijpende menschenharten kloppen, kan een levend kunstwerk niet wegsterven. Nu het physiek Goetheanum niet meer staat, zal het geestelijk Goetheanum de vrienden der

anthroposophie met nieuwe geestdrift en energieke wilskracht bezielen.

Vroeger vestigde Dr. Steiner zooveel mogelijk en steeds weer opnieuw de aandacht op het Goetheanum als middelpunt der beweging, omdat in een levend kunstwerk de anthroposophie zijn uitdrukking gevonden had. Door deze treurige omstandigheden is eerst recht de aandacht op het middelpunt gericht en met spanning wacht men af wat er gebeuren zal. Wat er gebeuren kan, hangt af van de geestelijke kracht, waarmee de menschen zich tot het leven willen wenden. Het hangt daarvan af, of het Goetheanum als geestelijke wijsheidsimpuls in de menschen leeft; of de menschen in staat zijn, uit zich een grondslag te bouwen, waarop een nieuw Goetheanum kan staan.

Dr. Steiner sprak in zijn laatste voordracht in het Goetheanum (die later in dit tijdschrift wel eens uitvoeriger besproken worden kan) er over, hoe de mensch weer in verbinding kan komen met den geestelijken kosmos. Hij gaf aan, hoe de mensch weer een kosmischen kultus hebben kan, wanneer hij zijn eigen levensrythme in samenhang met het rythme der jaargetijden doorleeft. De aarde s l a a p t ook in den zomer en w a a k t in den winter. Slaapt de mensch dan is zijn zielewezen (in de anthroposophische litteratuur astraal lichaam genoemd) en Ik van het physisch lichaam en levenslichaam gescheiden, welke laatste dan een eigen levenskracht ontplooien, hetgeen te vergelijken is met den zo m e r t o e s t a n d der aarde. Waakt de mensch, dan doordringt hij zijn lichamen met zijn geheele wezen (astraallichaam en Ik); waardoor hij de levenskrachten verbruikt en in hun eigen ontplooiingsmogelijkheid tegengaat; dàt is te vergelijken met den wintertoestand der aarde. Al het spruitende groeiende leven van den zomer, het is iets, wat uit het verleden der aardontwikkeling gebleven is. Ook het physieke lichaam van den mensch, wanneer hij slaapt, is in dien stroom van het verleden. Doordringen we ons wakend lichaam met bewustzijn, met onze gedachten, dan kunnen we ons ook ontvlammen door moreele impulsen voor toekomstidealen, en dan kunnen we ons bevrijden van den last van het verleden.

Het is een waar woord, zei Dr. Steiner in zijn voordracht, wat de Russische philosooph Solovjeff in zijn gedicht „Neujahr" zegt: „Jedes neue Jahr trifft neue Gräben", doch men moet eraan toevoegen: „Jedes neue Jahr trifft neue Wiege." Niet alleen moeten we stilstaan bij het stervende verleden, we moeten ons iederen keer weer tot bewustzijn brengen de verantwoording voor de toekomst. Aan die toekomst moeten we scheppen en we kunnen dat, wanneer ons bewustzijn van ons eigen menschelijk zijn, zooals Solovjeff zegt: „Gottmenschentum". —

We hebben te zorgen, dat „neue Wiege" gevonden worden, maar ook dat nieuw leven ontspruit. We hebben ervoor te zorgen, dat een nieuw Goetheanum kan worden opgebouwd, maar ook, dat Anthroposophie in onze harten, dat menschenwijsheid in ons leeft. Eerst dan zal in vervulling komen, wat we de wereldtoekomst schuldig zijn.

DE RAMP VAN HET GOETHEANUM.

door
R. SCHUBERT.

Op oudejaarsnacht 1922 brandde het Goetheanum. Het dubbele koepelgewelf stortte ineen en van zesentwintig zuilen stegen de vuurtongen omhoog, vèr zichtbaar in het omringende land. Den volgenden dag was het betonnen fundament, kaal en met verkoolde resten bezaaid, een troostloos overblijfsel. De vrucht van jarenlange arbeid en toewijding, het werk van vele handen, tegelijk een organisch gegroeid kunstwerk van zeldzame beteekenis: in éen nacht neer.

Voor den bouwmeester, Rudolf Steiner, de zwaarste slag, die hem van buiten kon treffen. In dit gebouw had hij het persoonlijkste gelegd, wat hij geven kon en onder zijn onmiddellijke leiding was alles, ook het kleinste, tot stand gebracht. De kroon en grootsche omlijsting van zijn levenswerk. En tegelijk een offer, een kultuurgeschenk aan de geheele wereld. De poorten van het Goetheanum trokken menschen uit alle beschaafde landen. Zij stonden open voor een ieder, zonder onderscheid van richting of persoon.

Rudolf Steiner wist, dat zijn werk niet lang zou staan. Een eerste poging en een impuls noemde hij het. Hij kende ook de krachten, die in het openbaar en in het geheim, zijn werk trachtten te vernietigen. Nauwelijks was het gebouw voltooid of de impuls erin belichaamd moest zijn zichtbare omhulling overleven. De korte tijd van intensief werk aan en in het gebouw verricht moest sterk genoeg blijken om deze impuls voort te planten en nieuwen vorm te geven. Het Goetheanum zal weer opgebouwd worden. Het oude werk heeft krachten opgeroepen, die ook onafhankelijk van het uiterlijk resultaat verder zullen groeien. En het nieuw te leveren werk zal gewonnen hebben aan ernst en beteekenis.

Rudolf Steiner had zijn schepping Goetheanum genoemd. Hij droeg de verantwoordelijkheid voor dien naam. En hij kon haar dragen. Met zijn geheele persoonlijkheid, met zijn geheele levenswerk kon hij voor dien naam instaan. Zijn loopbaan begon hij als Goethe-onderzoeker en uitgever van diens werken, aan welke periode wij talrijke geschriften over Goethe danken. Hij werd de stichter der Antroposophie en leider der anthroposophische beweging. Beide zijn innig verbonden met de breede kultuurstrooming van het Goetheanisme. Met den brand van het Goetheanum is ook deze kultuurstrooming en haar toekomst gemoeid. Daarom is deze brand van meer dan plaatselijk belang en van meer dan symbolische beteekenis als waarschuwend vlammenschrift aan het begin van een duistere en barbaarsche tijd.

Goetheanisme is niet te definieeren. Het is iets levends en heeft al de menigvuldigheid van het organische. Men kan op vele wijzen volgeling van Goethe zijn, maar men kan het alleen, als men eigen individualiteit bezit. Het is iets universeels, maar niet zoozeer een levensbeschouwing als wel een levenshouding. De wiskundige kan even goed Goetheaner zijn als de historicus of de mensch van het practische leven. Over weinig persoonlijkheden wordt zooveel gesproken en geschreven als over Goethe. Maar zelfs als men hier het kaf van het koren scheidt, blijft buiten enkele gemeenplaatsen weinig overeenstemmends. Ieder beroept zich op zijn eigen Goethe en allen zien hem verschillend, zonder dat de een meer in het gelijk is dan de ander. Komt dit, doordat Goethe nooit zijn levensbeschouwing in klaar geprecizeerden vorm heeft overgeleverd? Misschien. Maar had hij het gedaan, dan was het levende dood geworden. Hij kon het niet, omdat hij alleen in het levende thuis was.

Goethe was kunstenaar, maar dat verklaart niet alles zonder meer. Hij voelde zich gedreven tot ernstige natuurwetenschappelijke studies. De in het moderne Europeesche geestesleven steeds sterker wordende tweespalt tusschen kunst en wetenschap werd daarbij door hem zeer sterk gevoeld, maar tevens had hij krachten in zich, die deze tweespalt konden overwinnen. Dat hij dit

heeft bereikt, was zijn groote kultuurhistorische beteekenis. Vóór alles kunstenaar, bleef hij als natuurvorscher ten nauwste met de wereld van zijn kunst verbonden; hij gevoelde den stap van het een tot het ander niet als een overgang tot een andere wereld. Hoe kon hij dat, zonder zich wetenschappelijk als phantast bloot te geven? Hij was ertoe in staat door de zeer bizondere aard van zijn kunstenaarschap. De kunstenaar leeft in het rijk der vrijheid, de natuurvorscher in het rijk der ijzeren noodzakelijkheid. De kunstenaar bouwt zich een eigen vrije wereld door middel van zijn scheppende phantasie, de wetenschap voegt de eene bouwsteen na de andere in het groot geheel naar voorgeteekend plan. Wat was nu 't bizondere in Goethes kunst, dat tusschen beide een brug kon staan? Het was dit, dat zij geheel en al onegoïstisch is. Dit toch is 't groote gevaar voor den kunstenaar, dat hij zich aan de werkelijkheid onttrekt en zichzelf in de vluchtige, en streng genomen, egoïstische wereld van zijn phantasie verliest. De wereld van Goethes kunst is geen streng afgebakend gebied, is niet de rozentuin van den aestheet of de eenzame spelonk van den kluizenaar. Zij is de natuur zelve, zonder dat zijn kunst naturalistisch is. Hij voelt zich staan in het scheppend middelpunt der wereld zelf, in „Lebensfluten und Tatensturm." Door zijn kunst openbaart hij, wat tevergeefs naar verschijning hunkert, maar als mogelijkheid zeer zeker voorhanden is. „De schoonheid is een manifestatie van geheime natuurwetten ,die zonder haar eeuwig voor ons verborgen bleven." Dit geldt ook voor de kunst. Goethes personen leven niet alleen, maar beteekenen geestelijke realiteiten, die werkelijk voorhanden zijn. Zijn Faust is geen bloote phantasiefiguur, maar het intuitief gevonden oerbeeld van den nachristelijken mensch. En als natuurvorscher was het Goethe om niets anders te doen. Hij wilde doordringen tot het wezen der dingen. En ook hier moet alle egoïsme wijken. De natuurvorscher moet de maatstaf van welgevallen en afkeer, van nut en schadelijkheid opgeven en zich als „gleichgültiges, gleichsam göttliches Wesen" tegenover de natuur plaatsen. Hij moet de natuur niet alleen beschrijven, maar zichzelf tot het orgaan

maken, waardoor de natuur haar waarheden uitspreekt. Zoo vond Goethe in de natuur het spoor der Idee. Maar deze beteekende voor hem niets abstrakts en niets subjectiefs. Hij beweerde op grond van zijn principe van de metamorphose der planten nieuwe plantenvormen uit te kunnen vinden. Zijn oerplant was voor hem iets konkreets, hij was verbaasd van Schiller te hooren, dat zij voor dezen „maar een idee", d. i. iets abstrakts was. Bij hem was dit niet het geval. En evenmin als abstraktheid in de wetenschap, duldde hij willekeur in de kunst. „Wat voor de wetenschap theorema is, moet de kunst in de stof planten, moet haar tot probleem worden." In de groote kunstwerken vindt hij goddelijke noodwendigheid, in de natuur de schoonheid als openbaring der idee. Hij leefde met zijn geheele ziel in de natuur en dat is het eigenlijk Grieksche van zijn weezn. Bij de Grieken kan men nog lang niet in denzelfden zin spreken van een klove tusschen kunst en wetenschap. Dit lag aan hun sterkere gebondenheidheid aan de natuur. En Goethe roept uit: „Natur, wir sind von ihr umschlungen und umgeben!"

De geleerden hebben voor Goethes pogingen op natuurwetenschappelijk gebied niet veel meer dan een medelijdende glimlach en ook de z.g.n. Goethe-kommentators miskennen in het algemeen zijn wetenschappelijke arbeid en houden haar zeer vaak voor een gril van poëtisch minder vruchtbare tijdperken in zijn leven. In elk geval scheiden zij scherp zijn wetenschap en zijn kunst. Rudolf Steiner sloeg in zijn geschriften over Goethe een geheel anderen weg in. Hij was een van de weinigen en onder dezen zeker de ernstigste, die zochten naar het objectief verband tusschen den kunstenaar en den natuurvorscher Goethe. Hij zag in de geschilderde en zeldzaam gelukkige vereeniging van kunstenaar en natuuronderzoeker het groote van Goethes persoonlijkheid, het onnavolgbare. Goethe werd voor hem de leeraar der toekomstige menschheid. Deze moet tot redding van haar kultuur tot een levenshouding komen, die dingen als kunst en wetenschap niet meer als vijandige krachten gevoelt, maar als twee zijden van één werkelijkheid. In zoo'n werkelijk-

heid staande kan een universeele en scheppende levenshouding als Goethe had, gevonden worden. Wat Goethe wetenschappelijk aan positieve resultaten heeft nagelaten, kan niet in denzelfden vorm geconserveerd en van den katheder gepredikt worden. Maar wel kan er in zijn geest verder worden gewerkt. Zijn werk kan niet tot traditie worden, het kan alleen worden voortgezet. En dat is iets, wat men alleen mag zeggen van de allerhoogste kultuurwerken.

De anthroposophie wil zulk een voortzetting van Goethes werk zijn. Zij is in haar diepste wezen esoterisch Goetheanisme. Deze uitdrukking is gerechtvaardigd, als men bedenkt, dat Goethes wijsheid zelf van esoterischen aard was. Voor hem was „alles Vergängliche nur ein Gleichnis" voor een hoogere geestelijke werkelijkheid. Naar de beginselen van deze zelfde werkelijkheid is Steiners werk gegroeid, hier tot bewust zienerschap ontwikkeld, wat bij Goethe geniale intuitie en „anschauende Urteilskraft" was. Maar evenmin als Goethe een Griek was, doch als oorspronkelijke persoonlijkheid „een nieuw Griekenland heeft voortgebracht", zooals Schiller het noemde, evenmin kan Anthroposophie een eenvoudige herhaling zijn van wat Goethe heeft geleerd. Zij put uit den oorsprong zelf en geeft aan onze tijd, wat deze noodig heeft als voortzetting van de impuls, die Goethe aan de zijne heeft gegeven. De tweespalt tusschen kunst en wetenschap is sinds Goethes dagen nog oneindig verscherpt. Onze kunst is al te subjectief, al te aesthetisch geworden, bleek en bloedarm en onze wetenschap uiteengevallen in eindeloos gespecialiseerde splintertjes wetenschap. Meer dan dat, ons heele geestesleven, godsdienst, philosophie, moraal inkluis, heeft elke vaste grondslag verloren, alle universaliteit opgegeven en is tot parasiet geworden. Het heeft tegenover het materialisme inderdaad geen recht van bestaan meer. Dit materialisme is met de wensch alleen niet te bestrijden, ook niet vanaf de preekgestoelten. Al is het ook duizendmaal voor afgedankt verklaard, het laat alle phrasen langs zich heen glijden. Het is alleen te overwinnen door er werkelijk geestesleven tegenover te plaatsen. Zulk geesteswerk

is de anthroposophie.

Drie dingen heeft Rudolf Steiner door de anthroposophie opgewekt, die zich met de strooming van het Goetheanisme vereenigden en de onzichtbare, geestelijke grondslagen van het Goetheanum vormden. Goethe had de weg gewezen ter verzoening van kunst en wetenschap. Steiner ging verder en heeft door een nieuwe diepgaande belichting der religieuse waarheden de drie uit elkaar gevallen fundamenten van het geestesleven: kunst, wetenschap en godsdienst hereenigd. Hij heeft op deze wijze aan dit geestesleven een grondslag gegeven, die het waarachtige universaliteit en die het realiteit verschaft. Zijn nieuw begrijpen van het kosmische Christuswezen heeft zijn geheele werk met waren Christelijken geest doordrongen.

Als tweede daad heeft hij een nieuw vrijheidsbewustzijn doen ontstaan. Zijn „Philosophie der Freiheit" ligt geheel in de ontwikkelingslijn van het Goetheanisme. Goethe zelf was een emiment vrije persoonlijkheid, maar het wezen der vrijheid is hem nooit tot bewustzijnsprobleem geworden. In onzen tijd is dat noodig. Tusschen ons en Goethe ligt de 19de eeuw met haar geweldige materieele en vermaterialiseerde kultuur, die het persoonlijkheidsbewustzijn der menschen slechts oppervlakkig versterkte, in waarheid echter ondermijnde. Vooral in onze dagen, waar zich zulke geweldige gebeurtenissen afspelen in het lot der volken en rassen, breekt met alle macht als bizondere eisch van den tijd door de bewuste ontwikkeling der persoonlijkheid voor alle menschen. De menschelijke vrijheid alleen kan de mensch voor ondergang behoeden onder den stroom der gebeurtenissen. Wie deze vrijheid niet kent, kan, als hij eerlijk is, slechts overal den ondergang zien. Zoo iemand is bijv. Oswald Spengler, wiens boek „Der Untergang des Abendlandes," dat zoo'n grooten opgang maakte, een der leerrijkste symptomen voor onzen tijd levert.

En het derde, wat de anthroposophie aan het Goetheanisme toevoegde, is, dat zij het menschelijk werk van Goethe tot gemeenschapsarbeid heeft verheven. Tot gemeenschapsarbeid, waar de enkeling in verhoogde mate tot zijn recht komt.

De belichaming dezer drie impulsen was het Goetheanum. Het was gemeenschapswerk in den besten zin van het woord en geheel vrije, door geen mode beïnvloede uitdrukking van wat inhoud der anthroposophie is. Toen in de anthroposophische beweging de behoefte naar een gebouw ontwaakte, dat als centrum der beweging moest dienen, stond het van den beginne vast, dat het werk te voorschijn moest treden als een zuivere kristallisatie der anthroposophische levensbeschouwing zelve. Alle bestaande bouwstijlen werden verlaten en voor het eerst kwam iets tot stand, wat men in tegenstelling tot de bestaande architektuur een proeve van organische bouwkunst zou kunnen noemen. Beweeglijkheid en tijdmaat vervingen zuivere ruimtekunst en mathematisch motief. Zoo bijv. in de reliefs der sokkels en kapiteelen, die naar organische principes in elkander overgingen. Het geheel wekte den indruk van iets levends en voor zichzelf sprekends, zonder eenig spoor van symbool of allegorie. Een passende omgeving voor een beweging, die door Goethes geest werd gedragen.

Het Goetheanum was een „vrije hoogeschool voor geesteswetenschap." Talrijke vertegenwoordigers van alle takken der wetenschap hielden er, door één gemeenschappelijke geest gedragen, hun voordrachten, die elk jaar eenige malen een internationaal gehoor verzamelden. De eurythmie als nieuwe, uit de anthroposophie geboren kunstrichting, zorgde voor stijl en omlijsting. Zij kwam in het gebouw in het bizonder tot haar recht.

Tijdens de laatste cursus, die ons natuurwetenschappelijk karakter droeg en begeleid werd door de opvoering van oude religieuze volksspelen, trad de katastrophe in, waardoor het Goetheanum in de asch werd gelegd. Wanneer het thans opnieuw wordt opgebouwd, kan van een herhaling van het oude geen sprake zijn. Wat als iets levends is ontstaan, kan niet in denzelfden vorm uit den dood herleven. Maar wat ontstaan zal, zal uit dezelfde impulsen geboren worden, die 't oude werk te voorschijn riepen.

WETENSCHAP EN GELOOF.

DOOR F. W. ZEIJMANS v. EMMICHOVEN.

„Der ewige Streit zwischen Glauben und Wissen wäre im Keim erstickt worden, wenn ein Schlaukopf zur rechten Zeit entdeckt hätte, dasz die Frage falsch gestellt ist, da die beiden Begriffe keinen Gegensatz bilden." Zoo schrijft Strindberg in „Ein Blaubuch" en tusschen de vele heftige, paradoxale en diepzinnige zinsneden die deze „synthese van zijn leven" bevat, staat het er als een uiting die tot tegenspraak schijnt te willen prikkelen.

Inderdaad lijkt de tegenstelling tusschen weten en gelooven groot, en de meesten zullen twijfelen aan de mogelijkheid van een vereeniging van beide.

De wetenschappelijke opbloei in onzen tijd heeft de steeds bestaande kloof slechts verbreed. Scherper dan ooit te voren werd het gebied van het weten rondom begrensd. Een overbrugging van de kloof scheen meer en meer onmogelijk te worden.

Toch is de noodzakelijkheid van zulk een scherpe tegenstelling niet te verdedigen, wanneer men tenminste onder wetenschap iets anders, en meer, wil verstaan dan alleen het verzamelen van feiten.

Noodzakelijkerwijze is dit verzamelen van feiten het begin van alle wetenschap. Materiaal moet worden bijeengebracht, materiaal dat zich of onmiddelijk aan den onderzoeker aanbiedt, of langs analytische weg eerst moet worden verkregen.

Maar de verzameling, rangschikking en ordening van dat materiaal kan niet de eerste en hoogste opgave van de wetenschap worden genoemd.

Waar gestreefd wordt naar een werkelijk weten, naar een begrijpen van de verschijnselen, daar begint de eigenlijke taak van de wetenschap eerst op het punt waar het ordenen der feiten ten einde is.

Deze feiten leveren de bouwsteenen waaruit de wetenschap is ontstaan. Wát ontstaat is niet uit die bouwsteenen te verklaren. Om dat te begrijpen is het noodig het wezen van de intuitie te kennen.

Natuurwetten, natuursamenhangen, worden intuitief begrepen, beter gezegd; gezien.

Er is een wetenschappelijke intuitie, zoogoed als een religieuze.

De laatste erkent ieder geloovig mensch. De eerste wordt al te vaak miskend. Men leeft dan in de naieve dwaling, dat uit de steeds grooter wordende hoeveelheid feiten „vanzelf" de samenhang daartusschen zal gaan blijken. Alsof de intuitie zich zou laten bevelen door het feitenleger!

Eén vallend voorwerp, één slingerende kerklamp, waren voor genieën als Newton en Galilei voldoende om intuitief de wetten te aanschouwen die zich daarin uitspraken.

In wezen zijn wetenschappelijke en religieuze intuitie gelijk. Beide zijn openbaringen van een geestelijke wereld, die boven de zintuigelijk waarneembare uitgaat.

Een verschil is echter dat het voor den meesten makkelijk is (of tenminste schijnt te zijn) om de waarheid van datgene, wat de wetenschap door intuitie wordt geopenbaard, aan de hand van het feitenmateriaal in te zien. Terwijl de waarheid van de religieuze intuitie eerst bevestigd kan worden in dien zelfden zin, door onderzoek en waarneming op een hooger bewustzijn niveau.

Een ander verschil is dat slechts zeer weinigen in staat zijn wetenschappelijke intuities te ontvangen, terwijl voor religieuze intuities, in hun eenvoudigste vorm althans, haast ieder openstaat.

In het intuitieve element ligt het brandpunt van wetenschap en geloof.

Evenmin als de religie voldoening kan vinden in geboden en moraalleer, maar eerst religie wordt door het levende godsbesef, evenmin kan de wetenschap bestaan uit een gecatalogiseerde feitenverzameling, maar krijgt zij eerst haar waarde door het besef van de geestelijke wereld die zich in die feiten

uitdrukt. Maar een dergelijke wetenschap is niet door een breede kloof van het geloof gescheiden. Integendeel. Waar beide, wetenschap en geloof hun ingevingen ontvangen uit eenzelfde bovenzinnelijke bron, daar moeten zij zich steeds dichter aan een sluiten, om zich tenslotte in een synthese te vereenigen.

Er is echter ook een andere wetenschap, en de meesten zijn helaas geneigd die te beschouwen als de wetenschap bij uitnemendheid.

„Perverse Wissenschaft", noemt Strindberg deze andere, en hij zegt er van „Die moderne Wissenschaft des Verfalls sieht nichts, obgleich sie Fernrohr und Mikroskop bekommen hat. Sie beobachtet nur Blasen und Schnüre, Flecke und Striche, und wenn sie Schlüsse zieht, sind sie dumm oder falsch.

Newton, Leibniz, Kepler, Swedenborg, Linné, die gröszten, waren fromme, Gottesfürchtige Männer. Newton schrieb auch eine Auslegung der Apokalypse. Kepler war Mystiker in der wahrsten Bedeutung des Wortes. Seine Mystik war es, die ihm die Gesetze für die Bahnen der Planeten entdecken liesz. Demütig und reinen Herzens durften sie Gott schauen, während unsere Dekadenten nur einen Affen sehen, den mikroskopisches Ungeziefer bedient. Dasz unsere Wissenschaft in Disharmonie mit Gott geraten ist, beweist, dasz sie pervers ist und vom Dungherrn erleuchtet wird." (Ein Blaubuch).

De ideale wetenschap die Strindberg bedoelt, had een eeuw te voren al een vertegenwoordiger in Goethe gevonden. Goethe schiep een wetenschap die erop gericht was het waarnemen te verheffen tot een intuitief zien. Hij wilde in de idee de geestelijke kern der dingen benaderen.

Goethe geloofde aan de mogelijkheid God te leeren kennen in de natuur. „Die Natur verbirgt Gott! Aber nicht jedem." (Sprüche in Prosa).

De ideeën die zich in de verschijnselen uitspreken, openbaarden hem de werkingen van de geestelijke scheppingskrachten, die aan het zijn ten grondslag liggen.

Kenmerkend is Goethe's gedachte, dat iedere analyse reeds een synthese vooronderstelt. Het feit alleen dat we naar de ana-

lyse van een of ander verschijnsel zoeken, bewijst al dat er iets is, wat de faktoren die het verschijnsel samenstellen, gebonden houdt in een synthese. Een synthese die de faktoren beheerscht, dus in wezen boven hen uitgaat.

Op dit punt raken elkaar wetenschap en geloof.

Deze synthese die zich door de geheele natuur openbaart, kan niet worden bewezen, ze kan alleen worden waargenomen, intuitief worden aanschouwd.

En wat de analyse ons leert, kan ons weten omtrent die synthese wel verrijken, maar kan nooit tot die synthese zelf voeren.

Overal waar de wetenschap het synthetische nastreeft, werkt het intuitieve element.

„Der Mensch musz bei dem Glauben verharren, dasz das Unbegreifliche, begreiflich sei; er würde sonst nicht forschen.” (Sprüche in Prosa).

De mogelijkheid om de kloof tusschen wetenschap en religie te overbruggen, zal in de eerste plaats afhangen van de gezindheid waarmee men zoekt, zoowel op wetenschappelijk als op religieus gebied.

Wie van te voren de beide gebieden scherp scheidt, wie eenerzijds de wetenschap uitsluitend cerebraal beoefent, en anderzijds geloof als een zaak van het gemoed alleen beschouwt, die zal bezwaarlijk tot een synthese kunnen komen.

Wie echter bij al zijn streven den geheelen mensch als uitgangspunt kiest, zal ook in dien mensch zelf het middel vinden om de hoogere eenheid van wetenschap en geloof te bereiken.

Op de heuvel van Dornach stond de vrije hoogeschool voor geesteswetenschap. Daar werd naar die eenheid gestreefd.

Het bouwwerk is door het vuur vernield. Voor ieder echter voor wie het werkelijk heeft bestaan kan dit slechts een aansporing zijn om met steeds grootere intensiteit voort te gaan op de weg die de menschheid brengen kan tot een verdiepen van de wetenschap en een rijker worden van het geloof.

MEDEDEELINGEN.

TERUGBLIK
DOOR
M. P. VAN DEVENTER.

Gedurende de geheele bouw van het Goetheanum vanaf 1913 hield Dr. Steiner geregeld wekelijks eenige voordrachten voor de te Dornach werkende Anthroposophen. Deze ononderbroken stroom van geestelijk weten stelde de medewerkers, die reeds toen in grooten getale uit alle landen toestroomden, in staat nieuwe, nl. de geesteswetenschappelijke methoden in alle takken van wetenschap en 't practische leven in te voeren. Vruchtbare impulzen konden kunstenaars er ontvangen, niet alleen door wat ze hoorden, maar ook door den aanblik van 't wordende Goetheanum, en door 't bijwonen van Eurhythmie, Faustopvoeringen en Kerstspelen.

Naast dezen nog steeds voortgaanden Anthroposophischen arbeid, die als 't ware de kern vormt van al het overige, vond voor 't eerst met Paschen 1920 een cursus plaats op speciaal-wetenschappelijk gebied. Voor een veertigtal medici sprak Dr. Steiner en gaf in 20 voordrachten een aantal geesteswetenschappelijke beschouwingen, van 't grootst gewicht voor artsen.

Tegenover de heerschende, niets zeggende definities over 't wezen en ontstaan van ziekte, die in 't minst niet kunnen dienen om tot een rationeele therapie te geraken, en meer duisternis dan licht verspreiden over de voornaamste factor, de menschelijke constitutie, hiertegenover bouwt Anthroposophie een beschouwing op van den mensch als polair gebouwd wezen, wiens polaire processen, zoolang hij gezond is, in evenwicht zijn; overheerscht één der polen, dan kunnen ziekten optreden. — Ook de overige natuur vertoont deze polariteit, het geheele plantenrijk, ja zelfs het mineraalrijk. Een innerlijke verwantschap weet de Anthroposophie tot in details aan te toonen tusschen mineraal, plant en mensch, en geeft zoo de richtlijnen, die tot een rationeele therapie kunnen voeren. — Dit is slechts één der tallooze gezichtspunten, in die eerste cursus geopend.

Een veel breedere opvatting, dan tegenwoordig geldt, van de taak van den medicus en z'n plaats in de maatschappij, schilderde Dr. Steiner in een openbare voordracht: „Die Hygiene als soziale Frage". (De laatste van een reeks voordrachten door hem en een aantal

medewerkers in dien zelfden tijd gehouden). Doordat de mensch in de maatschappij leeft, draagt hij voortdurend de kiem tot ziekte in zich. Taak van den arts is niet alleen den zieke te genezen, maar ook den mensch gezond te houden. Prophylactische raad en hulp zal hij moeten kunnen verstrekken, wanneer hij bij een nog schijnbaar gezond persoon uit houding, gestalte, levensgewoonten, kortom uit een complex van uiterlijk waarneembare factoren, den aanleg tot een bepaalde ziektetoestand waarneemt, het beginnende overheerschen dus van één der polen in het menschelijke organisme. Dat de arts zich hiertoe een fijn waarnemingsvermogen heeft eigen te maken door krachtige zelfontwikkeling, is duidelijk. Instinctief bezitten nog maar enkele artsen deze vermogens, Anthroposophie stelt in staat ze bewust zich eigen te maken. De tegenwoordige „hygiene" is van dit alles slechts een zeer uiterlijk begin, vaak niet meer dan een caricatuur. Menschenkennis, ook de kennis van de lichamelijke functies van den mensch, moet algemeen eigendom worden, wil men den arts begrijpen en z'n raad kunnen opvolgen. In onzen tijd van gespecialiseerde wetenschap lijkt dit onmogelijk, zelfs onzinnig. Geesteswetenschappelijke beschouwingswijze maakt ook dit mogelijk. Zij haalt uit ieder speciaal gebied dat naar voren, wat voor iedereen als mensch van belang is. Aan een bespreking over het zenuwstelsel b.v. sluit overal datgene aan, wat een licht kan werpen op menschenwezen en menschenwaarde. Zoo kan ieder mensch dat van de wetenschap in zich opnemen, wat hij volstrekt noodig heeft. Zoo blijft niet langer de gezondheidsleer slechts een stokpaardje van enkele geleerden en autoriteiten, maar wordt een algemeen menschelijke aangelegenheid. En zoo kan ook de beoefenaar van die wetenschap zelf weer met z'n geheele persoon in z'n werk opgaan, daar niet langer menschenwaarde en vakwetenschap naast elkaar en streng gescheiden blijven.

Dat zoo de werkkring van den wetenschapsman, en in 't bijzonder van den arts, geweldig toeneemt in zwaarte en verantwoording, maar ook dat 't zoo eerst de moeite waard is mensch te zijn, en dat er zoo ook weer hoop kan ontstaan op redding en vooruitgang van onzen cultuur — dat alles behoeft nauwelijks meer gezegd.

Wat hier als voorbeeld iets uitvoeriger, en toch nog maar schematisch is geschetst voor de medische wetenschap, kan voor alle gebieden worden beschreven.

Terwijl deze eerste, z.g. „medische cursus" plaats vond, was het Goetheanum nog niet zoo ver voltooid, dat het in gebruik genomen kon worden. In de herfst van hetzelfde jaar was dat eerst 't geval. Een provisorische opening van het gebouw vond plaats ter gelegenheid van een „Hochschulkurs" door Dr. Steiner en ± 30 medewerkers gedurende 3 weken gehouden. In alle gebieden van wetenschap,

kunst en 't sociale leven werden vernieuwingsimpulzen gegeven. Wetenschap, kunst en religie werden tot een éénheid hersteld. Honderden belangstellenden uit geheel Europa waren samengekomen.

In de volgende 2½ jaar volgden talrijke cursussen; grootere, algemeene, zooals deze herfstcursus, vonden nog plaats met Paschen en in Augustus 1921, deze laatste op wensch van Engelsche kunstenaars, terwijl in September 1922 een „Semaine française" van Fransche zijde gearrangeerd werd.

Een tweede cursus voor medici vond plaats in April 1921.

Met Kerstmis van dat jaar verzamelden zich een aantal Engelsche en ook Hollandsche paedagogen om zich te orienteeren over een vernieuwing der paedagogie. In den zomer van 1922 was een „National-Oeconomischer Kurs" en een declamatorisch-recitatorische cursus. Deze opsomming van alles wat in het Goetheanum plaats heeft gevonden, is nog verre van volledig. Tallooze Anthroposophische voordrachten, dikwijls reeksen over één thema, en dan wekelijks één of meer groote Eurhythmieopvoeringen dienen nog vermeld.

Tenslotte met Kerstmis 1922 een Natuurwetenschappelijke cursus. 's Ochtends waren er vakvoordrachten van een aantal medewerkers, aansluitend daaraan discussies. In 't midden daarvan was gesteld het probleem: Hoe zijn religie en natuurwetenschap te vereenigen? D. w. z.: hoe moet natuurwetenschap beoefend worden, om tevens religieuze bevrediging te schenken? Dr. Steiner gaf hierop 't antwoord in een reeks avondvoordrachten over: „Der Entstehungsmoment der Naturwissenschaft in der Weltgeschichte und ihre seitherige Entwickelung." Historisch toonden ze aan, hoe vroeger door directe verbinding met de geestelijke wereld alle kennis één was; geen klove bestond er tusschen wetenschap, kunst en religie. Deze min of meer instinctieve verbinding ging steeds meer verloren. Pas toen de menschheid alle contact met de geestelijke wereld verloren had, ontstond de tegenwoordige natuurwetenschap (± 15e eeuw), tevens de kloof tusschen subject en object, natuur en mensch, geest en materie. De mensch kon zich nu echter als zelfbewust „ik" ontwikkelen.

Een terruggaan tot vroegere tijden is verkeerd. Nu is slechts mogelijk een zich voorwaarts ontwikkelen, een bewust doordringen tot den geestelijken achtergrond der dingen. Uit dit nieuwe, geestelijke weten, dat onze tijd zich kan veroveren, is een bevruchting mogelijk van wetenschap, kunst en 't heele maatschappelijke leven. Religieuze bevrediging is daarmee nauw verbonden.

Een overbruggen van de kloof tusschen al deze gebieden, waar zoovelen in onzen intellectualistischen tijd naar verlangen, wordt hier werkelijkheid. — 't Feit dat deze natuurwetenschappelijke cursus in den Kersttijd plaats kon vinden, was hiervan reeds 't duidelijke

teeken. — In z'n laatste voordrachten gaf Dr. Steiner meer concrete richtlijnen, hoe met Anthroposophische methoden in de natuurwetenschappen in te dringen.

Eurhythmie en Kerstspelen, die 's middags opgevoerd werden, rondden als 't ware 't geheel af.

Midden in deze cursus kwam de brand.

Daar de bijgebouwen gespaard bleven, was 't mogelijk zonder onderbreking de cursus voort te zetten, zelfs het Driekoningenspel werd de 1e Jan. opgevoerd, terwijl op de plaats van 't Goetheanum nog één groote vuurzee was. De moed en zelfbeheersching hiervoor noodig, waarborgen dat ook in den eerstvolgenden tijd, voordat het Goetheanum weer opgebouwd is, de Anthroposophische arbeid ononderbroken voort zal gaan.

Toch was de brand als een mijlpaal op den weg van dezen arbeid, die dan ook een terugblik op de laatste jaren rechtvaardigt, zooals hier in vogelvlucht getracht werd te geven.

Voor ieder afzonderlijk beteekende de brand nog meer. Hij noopte tot een terugblik, niet slechts op dat wat door ieder gedaan en bereikt was, maar ook op dat wat anders en beter had kunnen geschieden. Uit deze zelfinkeer kan een krachtiger en volbewuster streven geboren worden.

De „Bewegung zur Religiösen Erneuerung."

Naar aanleiding van de artikelen in de N. R. C. van 17 en 25 Jan. j. l., omtrent de z. g. n. secte-vorming der Anthroposofische beweging, komt het mij gewenscht voor één en ander over de „Bewegung zur Religiösen Erneuerung", die daarin besproken wordt, mede te deelen.

De „Bewegung zur Religiösen Erneuerung," hoewel ten nauwste samenhangend met Anthroposofie, is ontstaan, afgescheiden en onafhankelijk van de „Anthroposofische Gesellschaft." Evenzoo als Anthroposofie nieuwe wegen kon aanwijzen voor wetenschap en kunst, evenzoo was dit mogelijk voor het religieuse leven.

Daarmee was echter wetenschap en kunst nog niet tot Anthroposofie geworden en evenmin is dit nu het geval met de jonge religieuse beweging.

De uitdrukking „secte-vorming der Antroposofische beweging" is dan ook totaal misplaatst. Wie zich eenigszins met de grondbeginselen der Anthroposofie vertrouwd gemaakt heeft, weet dat sectevorming en Antroposofie twee volmaakt tegenstrijdige begrippen zijn.

De beweging is ontstaan uit het inzicht, dat men verkrijgen kan, wanneer men de symptomen des tijds met ernst beschouwt. Dan toch zal men tot het inzicht komen, dat er in breede kringen een

behoefte bestaat aan vernieuwing van het religieuse leven, een behoefte, die zeker niet in allen deele door de bestaande kerkgenootschappen bevredigd kan worden.

Immers, wat de moderne mensch zoekt is de mogelijkheid zich zelf, zóó als hij geworden is door de ontwikkeling der tijden, in het bijzonder door de ontwikkeling der natuurwetenschap in de laatste eeuwen, zóó met alle gewin en alle verlies, dat hem daardoor geworden is en met de ontwikkelingsmogelijkheden, die daardoor voor hem ontstaan zijn, zóó, zich zelf wederom in te kunnen stellen in het groote geestelijke leven van den Kosmos.

Wie met onbevangen blik om zich heen ziet, zal moeten bekennen, dat de moderne mensch, niet de mogelijkheid heeft, binnen de grenzen der bestaande instellingen, aan dezen drang in zich tegemoet te komen.

Het ligt niet in mijn bedoeling het bestaansrecht van de nieuwe religieuse beweging te bepleiten. Dat is ook niet noodig, de feiten spreken voor zich zelf.

In de loop van het vorige jaar hebben zich in de meeste steden van Duitschland menschen vereenigd, uit alle kringen, met het bewuste doel gemeenschappen te vormen, niet alleen in naam, maar inderdaad. Dit toch is één der grondslagen, waarop een nieuw religieus leven moet rusten: wil men opnieuw den weg vinden tot het bewustzijn, dat men deel uitmaakt van het leven van den Kosmos, dan moet men ook weer den weg vinden tot zijn medemenschen, dan moet men bewust den geestelijken band zoeken, die menschen verbinden kan.

Een tweede grondslag, door den vorm met den eersten ten nauwste samenhangend, is het Sacramentale, dat in de groote momenten des levens en in het dagelijksch leven den mensch weer tot bewustzijn brengt van zijn sâamhoorigheid met de geestelijke wereld.

Door gegevens van Dr. R. Steiner, als „Geistesforscher" daartoe in staat gesteld, heeft Dr. Fr. Rittelmeijer, in samenwerking met tal van andere theologen, dit Sacramentale den vorm gegeven, die zich als voor het moderne bewustzijn passend voordeed.

De verhouding van Dr. R. Steiner hiertoe is die van een raadgever en ligt de verantwoording voor deze beweging geheel in handen van een aantal persoonlijkheden als Dr. Fr. Rittelmeier e.a.

De beweging breidt zich, tot nog toe in Duitschland snel uit, uit den aard der zaak voornamelijk onder *niet*-anthroposofen. Klaarblijkelijk hebben de grondleggers der beweging een reale behoefte onzer tijd begrepen en geweten hoe deze te bevredigen. E. S.

Vragenrubriek

Vraag. Wanneer van rechtsvorming sprake kan zijn, op welke basis zal dit moeten geschieden? Waar het hedendaagsche recht zich beroept op het oud-Romeinsche recht, op welke grondslagen zal dan een nieuw menschenrecht bouwen?

Antwoord. Het tegenwoordig recht, dat zich nog altijd grootendeels baseert op het Romeinsche recht (we bedoelen hier burgerlijk recht) put haar krachten alzoo uit vreemde bronnen.

Een nieuw menschenrecht zal uit het eigen menscheninnerlijk moeten putten. Theoretische grondslagen kunnen daarvoor niet aangenomen worden. Daarom moet de mensch eerst komen tot een kennis van zijn eigen wezen (zie Theosophie door Dr. Steiner, Hfst. I), waarop ik in een volgend artikel nader zal terugkomen.

Het rechtsbewustzijn is een geestelijk element, voortdurend in wording. Een nieuw menschenrecht, dat gebaseerd is op een levend rechtsbewustzijn, moet dus ook vloeiend zijn en bewegelijk. Er moet dus zoo min mogelijk vastgelegd worden in de rechtsregels. In de tegenwoordige rechtsvorming wordt echter zooveel mogelijk vastgelegd, de praktijk wordt aan banden gelegd.

In zijn „Untergang des Abendlandes" IIe Deel, zegt Oswald Spengler dat het toch omstreeks een dynamisch, bewegelijk recht moet zijn, in tegenstelling tot het hedendaagsche, dat statisch, stilliggend is. Hij meent alleen, dat het nog wel een eeuw of meer zal duren eer gedachten in die richting vernomen zullen worden. Hij vergist zich, want in zijn „Kernpunkte der soziale Frage" doet Dr. R. Steiner 3 jaar vóór het verschijnen van Spenglers boek al voorstellen in die richting. Daar nader op in te gaan is mij hier onmogelijk. Ik kan slechts er op wijzen hoe ons tegenwoordig statische eigendomsbegrip overgaat in een bewegelijk volgens de ideeën, die men vindt op pag. 74—82 in de „Kernpunkte der Soziale Frage". (41—80 Tausend, 1920).

Over erfrecht vindt men een en ander op pag. 80—82 en over rechtspraak op pag. 95—97. Dit alles zijn slechts aanwijzingen, het komt op de steeds levende vorming der verhouding aan. Ook kan ik hier verwijzen naar het boekje van Heger over „Rechts- und Staatsgeschichtliche Entwicklungslinien." M. S.
